

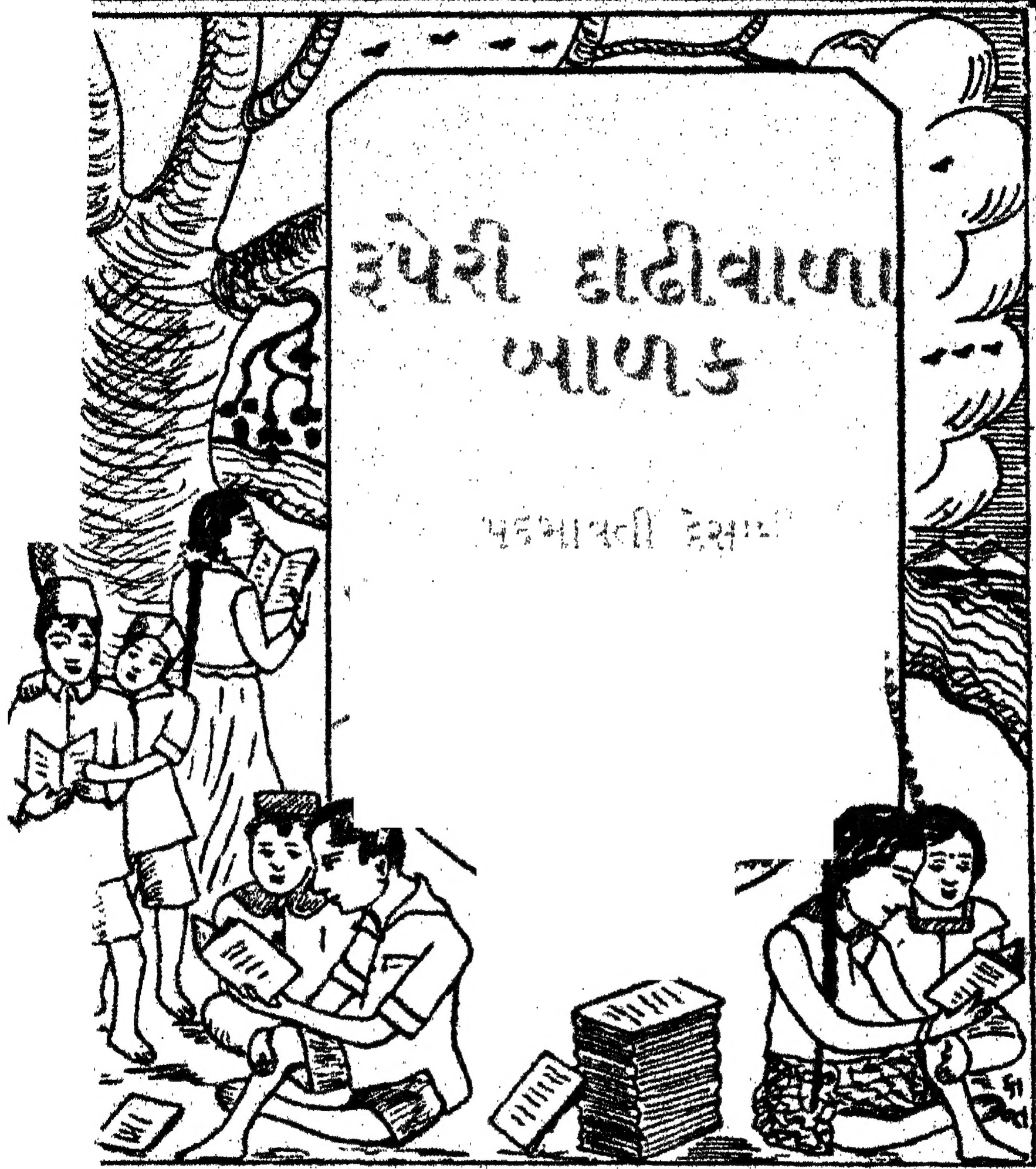
પ્રકાશ

આપણે સેવા

આપણે પ્રમાણ

કપરી દાહીવાળા બાળક

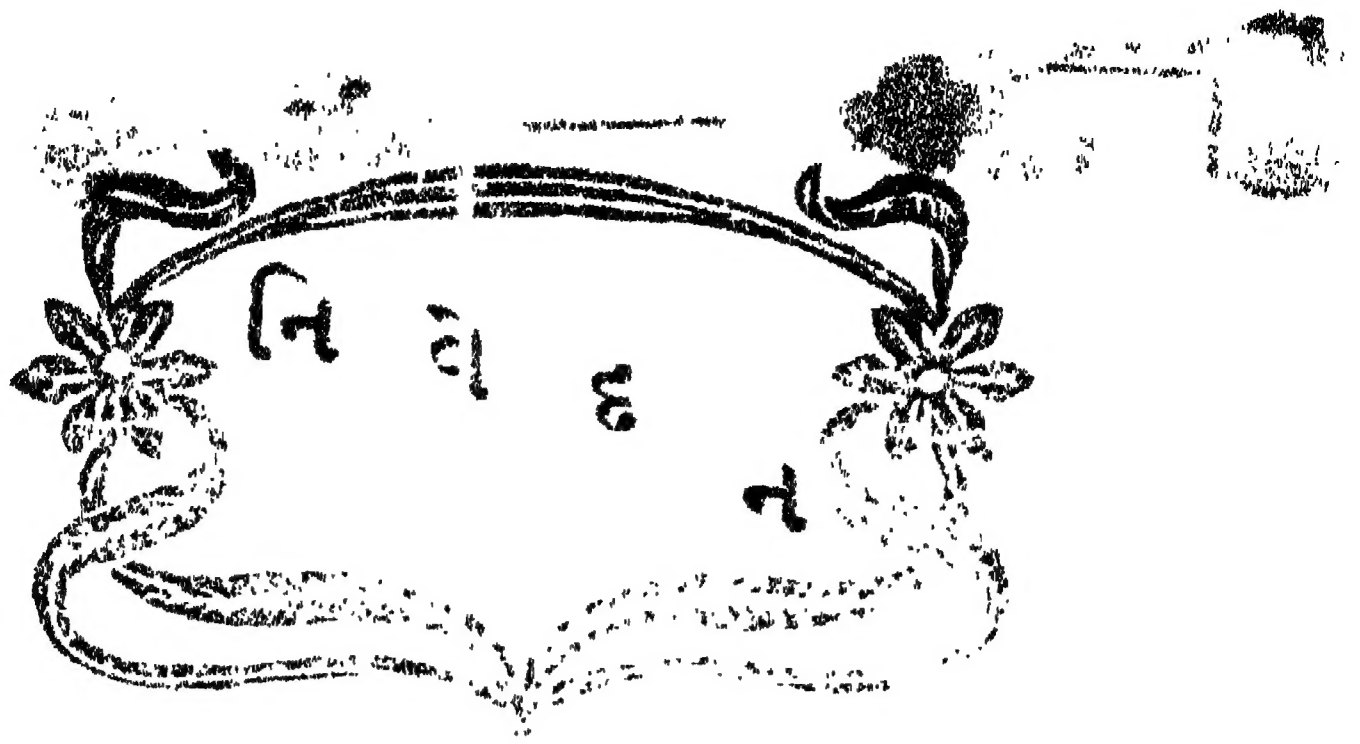
પ્રથમ ભાગની કથા

આપણી બાળ ગ્રંથમાળા
ભરૂચ.

પ્રકાશક
આર્થિક મંદિર
પ્રથમ ભાગની કથા

ત્રીજા વર્ષનું આ બીજું પુસ્તક.

તમે ચાલેા હિમાલયે ભા. ૧-૨ તેમજ નાનપણની
વાર્તા વાંચી. તથે જેમણે આ ગ્રાપટીંગો લખી છે તેમણેજ
આ પુસ્તક લખ્યું છે.

પુસ્તક ધાતું મળતું છે. તે તમને જરૂર મળશે.

જા. યુઆરી
૧ : ૪૦
ભ ૩ ચ.

લી. સંચાલકો,
ભામલાલ પટેલ
પદ્માવતી દેસાઈ

જરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૧૮૫૮ કિંમત ૦.૩૦૦

ગ્રંથનામ સુદી દાદીવાળા બાબુ

ત્રગિક ૦૬ ૨૨૧૧ - ૧૨૧૧૨ ૦૧

રૂપેરી દાઢીવાળા બાળક

કુળદાસ : આપણું નિઃશ્વર

પદમાવતી દેસાઈ

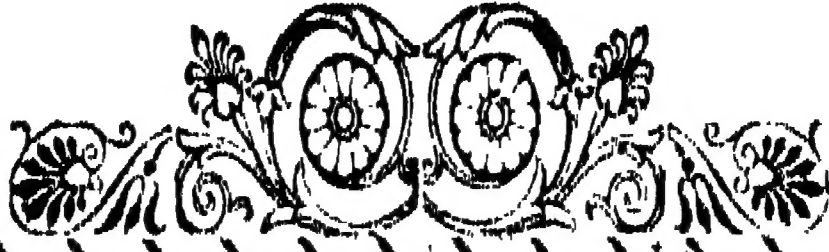
: પ્રકાશક :

પદમાવતી દેસાઈ.

‘ આપણું બાળ કાર્ય મંદિર ’

ચિંગસપુરા-ભરૂચ.

કિંમત ૦-૩-૦

મુદ્રણસ્થાન: રામચંદ્ર એન્ડ પ્રિન્ટર્સ

: મુદ્રક :

શ્રી પદ્મવિલાસ પ્રિ. પ્રેસ.

રામચંદ્ર નરોત્તમદાસ.

વડાપાડા રોડ-ભરૂચ.

પદ્માવતીના પુસ્તકો.

ઉદ્બોધન

પવિત્ર હિમાલયનો પ્રવાસ

ચાલો હિમાલયે ભા. ૧

ચાલો હિમાલયે ભા. ૨

નહાનપણની વાતો

રૂપેરી દાઢીવાળા બાળક

રૂપેરી દાઢીવાળા બાળક.

બાળક અને તે પાછા રૂપેરી દાઢીવાળા? એ કેમ હોય? દાઢી તો મોટા મરદને હોય. અને રૂપેરી એટલે સફેદ વાળ કેના થાય? ઘરડા માણસના.

વાત ખરી છે. એ દાઢી ઉગે એટલા મોટા હતા. અને રૂપેરી દાઢી થાય એટલા ઘરડા હતા. છતાં તે જીવાન હતા, ને બાળક પણ હતા. ઉમ્મરે એ વૃદ્ધ હતા. પણ કામ જીવાન માણસ જેટલું કરતા. જેટલો જીવાનને ઉત્સાહ હોય એટલો એમનામાં ઉત્સાહ હતો. તે બાળક જેવા નિર્દોષ હતા, સરળ હતા, આનંદી હતા. અભિમાનનું એમનામાં નામ ન હતું.

એ દાઢીવાળા વ્હોરાજી હતા. પણ વ્હોરાજીજી રહ્યા ન હતા. હિન્દી બની ગયા હતા.

એ ગુજરાતી હતા. કાલી ઘેલી-બાળકો જેવી-ગુજરાતી ભાષા એ બોલતા. ઘરમાં બધા ઉરદુ બોલતા એટલે ઉરદુનો એમને બહુ મહાવરો હતો. અંગ્રેજી તો એમનું પોતાનું હતું કેમ કે એ ઇંગ્લાંડમાં ભણ્યા હતા.

એ મોટા અમલદાર હતા, એમને બધા સાહેબ કહેતા છતાં એ સેવક થઈને રહેતા હતા.

એવા એ રૂપેરી દાઢીવાળા ઘરડા છતાં બાળક જેવા સ્વભાવના ગુજરાતી સાહેબનું નામ અબ્બાસ તૈયબજી હતું.

હમણાં થોડાજ વર્ષો પર તો એ હતા.

તૈયબજી એમના દાદા હતા. એમનું ખરું નામ તૈયબઅલી અંગ્રેજો એમને તૈયબજી કહે. પારસીઓ તૈયબજી કહે એટલે પછી બધા તૈયબજી કહેવા લાગ્યા. આ તૈયબજી દાદા મોટા માણસ થઈ ગયા. એ

ગરીબમાંથી અમીર થયા અને દિકરાઓને અને દિકરાના દિકરાઓને બધાને અમીર બનાવ્યા. તૈયબજી શેઠ સાહસિક વેપારી હતા. અકકલવાળા હતા.

બાંભાતમાં એમનું ઘર હતું. એ નાના હતા ત્યારે એમના બાપુ એમને, એમની માને અને એમના ભાઈને મુકીને મુંબાઈ કમાવા ગયા. ત્યારે એ બહુ ગરીબ હતા. કુરાનની નકલો કરતા અને ગુજરાત ચલાવતા. કુરાન મુસલમાનોનું ધર્મ-પુસ્તક છે. હિન્દુઓની ગીતાજી જેવું.

પછીથી તૈયબજી શેઠ પણ મુંબાઈ ગયા. થોડા દહાડા ફેરી કર્યા ને કંઈ કમાયા. પછી સીવેલા તૈયાર કપડાની દુકાન કાઢી એમાં સારું કમાયા અને એમ કરતાં આગળ વધ્યા.

મુંબાઈમાં ખેતવાડી નામે એક મહોલ્લો છે એમાં એમણે થોડા ઘર વસાવ્યા. ત્યાં ગાડીઓ રાખી, ઘોડા રાખ્યા, વાડી કરી, બગીચા કર્યા. તૈયબજી શેઠને ઘોડેસ્વારીનો શોખ, એમના દીકરાઓને પણ શોખ. એ શોખ આપણા અબ્બાસ સાહેબમાં પણ ઉતરેલો.

તૈયબજી શેઠને ૬ દિકરા હતા. ચાર દિકરીઓ હતા. કુટુંબ બહુ મોટું હતું. બધા ખેતવાડીના ઘરોમાં રહેતાં.

એમના બીજા પુત્રનું નામ શમ્સુદ્દીન, શમ્સુદ્દીનના દિકરા અબ્બાસ.

અબ્બાસ ચાર વર્ષના હતા ને એમનાં મા માંદાં પડ્યાં. પાંચ વર્ષના બાળક અબ્બાસને મુકીને મા ગુજરી ગયાં. અબ્બાસ મુંબાઈમાં દાદા પાસે રહેતા.

નમાયા અબ્બાસ ! કેણુ એમને સંભાળે ? દાદી અમીનાબીબી સંભાળ રાખતાં, મોટાં કાકી સંભાળતાં. સવારના બધાંને ત્યાં ફરે, જોડના ભાઈઓ સાથે રમે. બધાં એમને ખાવાનું આપે.

અવારનવાર ખાયા કરવાથી એ માંદા પડી જતા. એમને તાવ આવતો. લોહીની ગાંઠો બંધાઈ જતી.

નાનપણમાં માંદા રહેવાથી નીચા ખાંધાના રહ્યા. શરીર નાજુક થયું અને માથુ મોટું બન્યું. પાછળથી એ શરીરને એમણે ખડતલ બનાવ્યું.

તૈયબજી શેઠ ચુસ્ત મુસલમાન હતા. એમના વખતમાં એમના કુટુંબમાં ગુજરાતી બોલવા લખવાનો વ્યવહાર હતો પણ ઉરદુ અને ફારસી જાણવું જોઈએ. એમણે કુટુંબના બાળકો માટે ઉરદુ અને ફારસી શીખવવા શિક્ષક રાખેલા. એક શિક્ષક કુરાન ભણાવવા પણ રાખેલા.

કુરાનના શિક્ષક કાળા હતા. તેથી એમને છોકરાંઓ 'કાલા ઉસ્તાદ' થી ઓળખતા. કુરાનના શિક્ષક જેવા સ્વરૂપે શ્યામ હતાં તેવાજ સ્વભાવે પણ કુર અને કડક હતા. છોકરાઓને ચામડાને પટે ને પટે મારતા. વાંક હોય તોયે મારે ને વાંક ન હોય તોય મારે. ફટકારેજ પાર રાખતા.

કાલા ઉસ્તાદ બપોર થાય ત્યારે ઘોરવા માંડે અને ઉઠે ત્યારે પાછા ફટકારવા માંડે. છોકરાઓ કહે “ પન હય કયા ? हमने कुछ नहि कीया ॥ ”

ઉસ્તાદ—“ મੈં जब सोताथा तब तुम लोग क्या करतेथे ? कुछ नहि तो बातें तो करतेहि होंगे ? ”

જોઈ લો આ નમુનો ! શિક્ષક ઉંધે ત્યારે વિદ્યાર્થીઓ શું કરે ? અપરાધ કેનો ?

એ લોકો એક મોટા દિવાનખાનામાં ભણવા બેસતા ત્યાં મોટા મોટા અરીસાઓ હતા. મુંબાઈમાં ચકલાં ને કબુતરોનું બહુ જોર છે. અરીસા ઉપર ચકલાં આવીને બેસે ને તોફાન કરે. ઉસ્તાદજી છોકરાંઓને ચકલા પકડવાનું કહે અને બદલામાં છુટ્ટીની લાલચ આપે. છુટ્ટી કેને ન ગમે ? હેં ભાઈ ! છોકરાં બધા ઉઠીને દોડતાં દોડતાં ખારી ખારણા બંધ કરે એટલે ઉડી જતાં ઉડી જતાં એક બે ચકલી

પુરાઈ જાય. ઉસ્તાદ એને પકડે. તરત રસોડામાં પહોંચે અને શેકીને છોકરાઓની સામે આવીને એકલા એકલા ખાય !

વાડીમાં જમફળનાં ઝાડ હતાં. વર્ગના ઓરડાની ખારીમાંથી જમફળ લટકતા દેખાય. જમફળ પાકે એટલે ઉસ્તાદના મોંમાં પાણી આવે. છોકરાંઓને જમફળ તોડી લાવવાનો હુકમ કરે.

અખખાસ શરીરે બધાથી પાતળા. તરતજ જમફળી પર ચઢે. જમફળ તોડી લાવે પણ બધા ઉસ્તાદજીજ ચપાટી જાય. પાકા પાકા જમફળ, પોતાની વાડીના, પોતે જાતે તોડે છતાં બાઈ ઉસ્તાદજી અને તેય એમની સામેજ.

બદલામાં રજા મળે. છોકરાંઓ ઉસ્તાદની બલામાંથી છુટે. આ ઉસ્તાદ ધર્મનું શિક્ષણ આ ! એની શી અસર થાય ? પોતે તો અધર્મજ કરે.

ખીજ શિક્ષક ફારસી અને ઉરદુ શીખવવા આવે.
એ કાલા ઉસ્તાદની માફક મારતા નહિ.

કુટુંબના આઠ દસ છોકરા વહેલી સવારે પાંચ
વાગે ઉઠે કેમકે ઉરદુના ઉસ્તાદ વહેલા આવે. અરધા
ઉંઘમાં ને પરાણે ભણે. એમને એ ભણેલું પણ
કંઈ યાદ રહે નહિ.

પછી વળી નિશાળનું લફરું વધ્યું. સવારે શિક્ષક,
સાંજના શિક્ષક અને બપોરે નિશાળ. આખો દીવસ
બસ ભણુ ભણુ. પાંચ વાગે ઉઠે ને દસ વાગે નિશાળે
જાય. ખાવાનું પણ સરખું ન મળે. મોટાઓ મોડું
ખાય એટલે બપોરથી બનાવે પણ ધીમે ધીમે.
રસોડામાં જઈ તોફાન મચાવે અને જે હાથમાં આવે
તે ખાઈને નિશાળે જાય.

અબખાસે અંગ્રેજી શીખવા માંડેલું. અંગ્રેજીમાં
એમની જોડણી બહુ કાચી હતી. એ કહેતા કે હું
વિલાયત જઈ આવ્યો તોયે મહારી જોડણીની કચાશ
તો રહીજ ગઈ.

દાદાની વાડીમાં એક પપનસનું પણ ખાડ હતું.
એની એક ડાળી રસ્તાપર નીચી વળી ગઈ હતી.
એક મોટું મખાનું પપનસ એને લાગ્યું હતું. રસ્તે
જતા આવતા લોકોનો હાથ પહોંચે એમ એ લટકી
રહ્યું હતું.

આપણા અખ્યાસ સાહેબની ધ્યાનમાં એ આવેલું.
પણ પોતે ભાઈ સાહેબ છાનીચરી, ડાહ્યા ડમરા થઈને
ફરે, કંઈ બોલે નહિ. રોજ એજ એ તરફ બધાં
છોકરાંને લઈને રમવા જાય. એમ કરતાં એમના
કોઈના છોકરાએ પપનસ જોયું. એનું નામ અબદુલ
હુસેન. એ હોળીનું નાળીએર થયો. એણે બધાંને
ચઢાવ્યા. પપનસ તોડવું, ખાવું પણ કોઈને કહેવું
નહિ. કેમકે દાદાજી જાણે તો વઢે !

પપનસ તોડ્યું અને બધાં ગાડીમાં ભરાયાં.
અંદર જઈને ખાધું. છાનાં માનાં ભરાયલાં એટલે
ખાઈને તરત દોડ્યા. છોડા ને કચરો બધું ગાડીમાંજ
રહી ગયેલું.

દાદાજી એ રસ્તેથીજ રોજ આવે. માથે ફળ લાગે. આજે લાગ્યું નહિ. કેમ? “બોલાવો માળીઓને?” માળીઓ આવ્યા. “કેમ ધ્યાન નથી રાખતા?” પણ માળીઓ બીચારા શું ધ્યાન રાખે? ધરના ચોરને કેવી રીતે પકડે?

આખરે ચોર પકડાયા. તૈયબજી શેઠ ગાડીમાં બેસવા ગયા. જુએ તો પપનસના છાલ અને બી. ખખર પડી કોણ ચોર છે તે!

પછી બદલામાં બધાંને થોડો થોડો “મેથીપાક” મળ્યો.

અખ્યાસ સાહેબના પિતાએ ફરીથી લગ્ન કરેલા. નવી મા ઉમ્મરે નાનાં હતા. અખ્યાસ સાહેબ એમને શાના ગાંઠે? ખુબ તોફાન કરે. પજવે. માર પણ પડે; ત્યારે કહે શું? ભાઈ ગમે તેટલું પણ ચોરમાન માને! એને શાની લાગણી હોય!

પણ મોટા થયા પછી પોતે કહેતા કે હું પણ કંઈ ઓછો ન હોતો.

અખ્યાસ સાહેબના બધા બાપ કાકાઓમાં બે કાકા બહુ જાણીતા થયા છે. એક કમરૂદીન કાકા અને બીજા બંદુદીન કાકા.

કમરૂદીન કાકા વિલાયત જઈ આવેલા હતા. એમના વિચાર બહુ આગળ વધેલા હતા. એમને વિદ્યાપર બહુ પ્રેમ હતો. સ્વચ્છતા, સ્વતંત્રતા, સારી રીતભાત એ બધું અખ્યાસ સાહેબને એમની પાસેથી શીખવાનું મળેલું.

એ વિલાયતથી આવ્યા ત્યારે એક અંગ્રેજ એમની સાથે આવેલા. એનું નામ ગ્રીન સાહેબ. એ રોજ ઘેર આવતા અને કમરૂદીન કાકા એમની સાથે મુકકાબાજી રમતા.

નાના બાળકોને સાહેબોની બીક લાગે છે કેમ કે જે સાહેબ આવ્યો ! સાહેબ આવ્યો ! એમ કહીને એમને અંગ્રેજોની બીક બતાવવામાં આવે છે.

આ ગ્રીન સાહેબ સાથે રોજ કાકાને ઘરમાં મળતાં, મુકતા અને રમતા જુએ એટલે તૈયબજી શેઠના બાળકોની બીક તો જતીજ રહી હતી.

એક દિવસે એક ગોરો માણસ એમને ત્યાં આવ્યો અને નોકર સાથે તકરાર કરવા લાગ્યો. હો હો સાંભળી અપ્પાસ ત્યાં જઈ ચઢ્યા. પેલો અંગ્રેજ કહે, “તૈયબજીને કહેજો આ નળ ખગડ્યો છે તે દુરસ્ત કરાવે નહિ તો હું કપાવી નખાવીશ.” અપ્પાસને તો આ સાંભળી મઝાદ પડી. કુદતા કુદતા ગયા દાદાજીની પાસે “તમારો નળ કાપી નાખશે હવે શું કરશો? કેવી મઝાદ!”

દાદાજીએ પુછ્યું, “પણ છે શું?”

અપ્પાસે ખધી વાત કરી. દાદાજી કંઈ બોલ્યા નહિ.

બે ત્રણ દિવસ પછી પેલો ગોરો પાછો આવ્યો. પાછી બુમાબુમ કરવા લાગ્યો. દાદાજી કરાવતા હજમત. એ કાંઈ બોલ્યા નહિ. કંઈ ગણકાર્યું નહિ. એટલે પેલા અંગ્રેજનો રોક વધ્યો. એના હાથમાં હતી ચાબુક, એ એણે ઉગામી અને ગમે તેમ ધમકાવવા લાગ્યો.

એના હાથમાં ચાબુક દેખી એટલે તૈયબજી શેઠના ઘોડાવાળાઓ ગયા તબેલામાં અને પોત પોતાની ચાબુક લઈ આવ્યા.

એને ખુબ માર્યો, ખુબ માર્યો પણ બંદો ચુંકે ચાં કરે નહિ. ફટકા ગણે, વન, ટુ, શ્રી. મારનારા ગણે, વન, ટુ, શ્રી.

છોકરાંઓ પણ ત્યાં ભેગા થઈ ગયા. એ પણ બોલવા લાગ્યા, વન, ટુ, શ્રી. દાદાજીએ આ નાટક બંધ કરાવ્યું. એને પોલીસ ચોકી પર લઈ જવાનું કહ્યું પણ પ્યારણે નીકળતાંજ એ હાથ છટકાવી નાંઠો. ગયો તે ગયોજ ફરી દેખાયો નહિ.

આ બનાવ પછી તો છોકરાંઓને ગોરાઓની બીક બીલકુલ રહી નહિ. ઉલટું એમને લાગ્યું કે ગોરાઓ કંઈ આપણાથી મોટા નથી, આપણાથી જોરાવર નથી, એ શાના આપણા પર રોક મારે?

એમના બીજા કાકા બદ્દહીન કરીને હતા. અપ્પાસની તબીયત નબળી રહેતી હતી. એટલે એમની સાથે એમને વિલાયત મોકલ્યા. ત્યારે અપ્પાસની ઉંમર ફક્ત ૧૧ વર્ષની હતી.

૩ જ નવેમ્બરે એ વિલાયત પહોંચ્યા. તે દિવસે આકાશમાં ધુમ્મસ વ્યાપી ગયું હતું. સૂરજ નારાયણ તો પુરા દેખાય પણ નહિ. અહીં રોજ આવું રહે છે એમ કાકાએ કહ્યું. ત્યારે તો અખ્ખાસ ગભરાઈ ગયા અને રડી પડ્યા.

હિન્દુસ્તાનમાં રોજ લાલ લાલ સૂર્ય દેખાય, ભુરું ભુરું આકાશ દેખાય, ખદનમાં ખાસ્તી ગરમી રહે અહીં આવમાં કેમ રહેવાશે ?

આવી ચિંતામાં પહેલો દિવસ પસાર થયો. ખીજ દિવસનું વહાણું વાયું. ઉઠીને જુએ છે તો ખંધે રૂ. રસ્તામાં રૂ. ઝાડપર રૂ. ધરને છાપરે રૂ. ખંધે રૂજ રૂ પથરાઈ રહ્યું છે. “કાકા કાકા આ શું? આટલું ખધું રૂ ક્યાંથી આવ્યું?” “ભાઈ એ રૂ ન હોય, એ તો ખરફ છે.” કાકાએ કહ્યું.

આવા રોજ રોજ નવા દેખાવો અને નવા અનુભવો ૧૧ વર્ષના નાના અખ્ખાસને થવા માંડ્યા પછી તો એ એનાથી હેવાવા લાગ્યા.

પણ ત્યાંની ઠંડી એમનાથી સહન ન થાય ને માંદા પડી આવે. ચાર પાંચ વર્ષ સુધી એમ ચાલ્યું

પણુ ધરનાંએ ગભરાઈ જઈ એમને તેડાવી લીધા નહિ. એમને ત્યાંજ રહેવું પડ્યું ને ભણવું પડ્યું. ખદુદીન કાકા બેરીસ્ટર થયા ને હિન્દુસ્તાનમાં પાછા આવ્યા તો પણ એ તો ત્યાંજ રહ્યા.

ધીમે ધીમે હવા સદી ૧૭ વર્ષની ઉમ્મર પછી એમની તબીયત સુધરી.

પછી તો ભણવામાં પણ ખૂબ ઝડપ વધી. અંગ્રેજી શીખ્યા, ફ્રેન્ચ શીખ્યા. ગ્રીક ભાષા શીખ્યા. લેટીન શીખ્યા. ત્યાં મેટ્રીકમાં સારે નંબરે પાસ થયા. આ વખતે એમની ઉમ્મર ૧૮ વર્ષની હતી.

ત્યાર પછી ત્રણ વર્ષમાં તો એ બેરીસ્ટર થયા અને હિન્દુસ્તાન પાછા આવ્યા.

મુંબાઈમાં રહ્યા અને મોટી કચેરી [હાઈ કોર્ટ] માં કામ કરવા માંડ્યું. હવે નાના અખ્ખાસ ૨૧, ૨૨ વર્ષની ઉમ્મરના બેરીસ્ટર સાહેબ બન્યા. અને પછી ઠેઠ સુધી બધા એમને અખ્ખાસ સાહેબજ કહેતા.

અખ્ખાસ સાહેબને થવું હતું તો આઈ. સી. એસ. આઈ. સી. એસ. એટલે કેવા જાણો છો ? આપણે ત્યાં

કલેક્ટર ને કમીશનર સાહેબો બંને છે ને તેમના જોટલું એમને ભણવું હતું.

કલેક્ટરોને પગાર સારો મળે છે. બીજી રીતે પણ એમનો હોદ્દો મોટો ગણાય છે પણ એ અંગ્રેજ સરકારના નોકર હોય છે. એમને સરકારની જ તાબેદારી કરવી પડે છે. એમનાથી જાહેરમાં દેશ સેવા થઈ શકતી નથી.

અખબાર સાહેબને ભવિષ્યમાં દેશ સેવક બનવાનું હતું. એમના બદ્દુદીન ડાકા પણ સ્વદેશ પ્રેમી હતા. દેશને માટે વિચાર કરતા એ એમની પાસેથી શીખ્યા હતા.

જે કે એ સીવીલીયનની પરીક્ષામાં બેઠા હતા પણ નપાસ થયા હતા. એટલે બેરીસ્ટરની પરીક્ષા આપી આવ્યા હતા. ઈશ્વર જે કરે તે સારા માટે.

તમે ન્યાય આપનારી કચેરીઓ જોઈ છે? એમાં ન્યાયાધીશ ઉંચા આસને બેસે છે એમાં લોકોની ફરિયાદો આવે છે, લોકો પોતાના તરફથી બોલવા માટે વકીલો રાખે છે. વકીલ અસીલની વતીની

ક્રિયાદો ન્યાયાધીશને સંભળાવે છે અને ન્યાયાધીશ એમને ઠીક લાગે તે પ્રમાણે ન્યાય આપે છે.

ગમે તેવા વકીલ કે બેરીસ્ટર હોય પણ ન્યાયાધીશ આગળ સલામ કરીને ઉભા રહેવું પડે છે.

આપણા અખ્યાસ સાહેબના નશીબમાં એવા બેરીસ્ટર નહિ પણ મોટા ન્યાયાધીશ થવાનું હતું.

ચારેક વર્ષ બેરીસ્ટરગિરી કરી. એટલામાં વડોદરામાં ગાયકવાડ સરકાર તરફથી એમને બોલાવવામાં આવ્યા અને એમને ન્યાયાધીશની નોકરી મળી. પહેલા વીશનગરની નાની કચેરીમાં રહ્યા. પછી વડોદરે બોલાવ્યા. અને ધીમે ધીમે મોટી ન્યાયકચેરીના ન્યાયાધીશ થયા.

અખ્યાસ સાહેબ ખરા ન્યાયાધીશ હતા. એ જરાયે અન્યાય ચલાવી લેતા નહિ. એમના હાથ નીચે એક કારકુન હતો. એ મોટો કારકુન હતો. બહુ ગરબડીઓ હતો. સાહેબોને પોતાના હાથ પર રાખે. તેને કાવે તેવો ન્યાય અપાવે પણ અખ્યાસ સાહેબે એને સીધો કર્યો.

ધણા અમલદારો લાંચ ખાય છે. લાંચ એટલે હક ઉપરાંત છાનામાના પૈસા લેવા તે. અખ્ખાસ સાહેબને એ માટે બહુ ચીઢ હતી. ન્યાયની બાબતમાં એ કોઈની ખાનગી શરમ રાખતા નહિ. આથી એમની વડોદરા રાજ્યમાં આબરૂ બહુ વધી હતી.

એ બહુજ પ્રમાણિક હતા. એક વખત એ ગાયકવાડ સરકાર સાથે વિલાયત ગયા હતા. ગાયકવાડ સરકારને એક ખોટ લેવી હતી. ખુબ ફરી માથાકુટ કરી સારી જોઈને એક ખોટ ખરીદી. ખોટ અપાવનાર માણસ એમની પાસે આવ્યો. અને ૫૦૦ પાઉંડ એટલે આપણા ૬ થી ૭ હજાર રૂપિયા એમને બક્ષીસ આપવા લાગ્યો. અખ્ખાસ સાહેબે એ લેવાની ચોકખી ના પાડી. એમણે વડોદરે એ વાત લખી મોકલી અને બધા રૂપિયા ગાયકવાડ સરકારની ત્રીજેરીમાં ભરાવી દીધા.

બોલો સરકારને શી ખોટ હતી ? અને એ ક્યાં માંગવા ગયા હતા ? પણ ના. ખીન હક્કનું લેવાય નહિ. એ નિમકહરામી કહેવાય. અખ્ખાસ સાહેબ નિમકહરામ નહિ પણ નિમકહલાલ હતા.

નિમક એટલે મીઠું, લુણ. એનો મોટો અર્થ કરીએ તો અન્ન અને એ ઉપરથી પગાર એવો અહીં અર્થ થાય. એ ગાયકવાડ સરકારનો પગાર ખાતા હતા તેથી એમના સાથે એમનાથી દગો ન રમાય. જેનું અન્ન ખાય એનાથી દગો રમે તે નિમકહરામ કહેવાય અને જેનું અન્ન ખાય એનું સાર્થક કરે, એના તરફ સચ્ચાઈથી વર્તે એનું નામ નિમકહલાલ કહેવાય.

નિમકહલાલ એટલે પ્રમાણિક, અખ્ખાસ સાહેબ બહુજ પ્રમાણિક હતા.

એ બહુજ તેજ સ્વભાવના અને સ્વતંત્ર મીઠજના હતા.

અખ્ખાસ સાહેબને શિકારનો શોખ હતો. કાઠીઆવાડમાં અમરેલી કરીને એક ગામ છે. એ ગાયકવાડી સરકારના તાખાનું છે. એની આબુખાબુ જંગલો છે એમાં હરણો ઘણા છે.

ગાયકવાડ સરકાર એ આપણા દેશી રાજા કહેવાય. એવા હિન્દુસ્તાનમાં લગભગ ૭૦૦ દેશી રાજ્યો છે. એ બધા દેશી રાજ્યો પર અંગ્રેજ સરકાર એક

અમલદાર દેખરેખ રાખવા માટે રાખે છે એને રેસીડેન્ટ કહે છે.

આવા એક ગાયકવાડના રેસીડેન્ટ રોજ જંગલમાં હરણનો શિકાર કરે. એજ જંગલમાં અખ્ખાસ સાહેબ પણ જવા લાગ્યા અને શિકાર કરવા લાગ્યા. એ વાત રેસીડેન્ટ સાહેબને કંઈ ગમે ? એમણે કહ્યું શિકારનો પરવાનો રાખો. આપણા અખ્ખાસ સાહેબ કહે પરવાનાની જરૂર નથી.

અખ્ખાસ સાહેબ ન્યાયાધીશ હતા પણ ખેડુ સારા માણસ હોવાથી ગાયકવાડ સરકાર (મહુમ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ, હાલના ગાયકવાડના દાદા થાય.) એમને પોતાની સાથે બે એક વખત વિલાયત લઈ ગયેલા અને બીજે પણ જતા ત્યાં સાથે ઘણે ભાગે રાખતાં.

અખ્ખાસ સાહેબનો સ્વભાવ જેટલો તેજ હતો, તેટલોજ નિખાલસ હતો. કોઈનું ખોટું સાંખી લેતા નહિ પોતાની નાની સરખી ભુલ પણ એ કબુલ કરતા. એવા એ નમ્ર હતા. ગાયકવાડ સરકારને એમના ઉપર ખેડુ વિશ્વાસ બેસી ગયો હતો. એક

વખત તો પોતાની માંદગીમાં એમને ખાસ પોતાની અંગત સંભાળ રાખવા પોતાની પાસેજ રાખ્યા હતા.

ઈ. સ. ૧૮૭૯માં એ મુંબઈ છોડી ગાયકવાડની નોકરીમાં જોડાયા તે ઈ. સ. ૧૯૧૩માં છુટા થયા. લગભગ ૩૫ વર્ષ એકજ રાજ્યની સેવા કરી. અમલદારી કરી. ઇ. સ. ૧૮૮૫ થી ઈ. સ. ૧૯૧૩ સુધીના છેલ્લા ૨૮ વર્ષો તો એ વડોદરાની હાઈકોર્ટના જજ તરીકે રહ્યા. ત્યાં એમણે સાહ્યખીય ભોગવી અને લોકોનું ભલું પણ બહુ કર્યું.

લગભગ પોતાની ૫૯, ૬૦ વર્ષની ઉંમરે એમણે રાજ્યની નોકરી છોડી.

અબખાસ સાહેબે પછી શું કર્યું ? એ જાણવા જેવું છે અને ખૂબ જાણવા જેવું છે.

અબખાસ સાહેબ એકલા તૈયબજી શેઠના દિકરા હોત. ખૂબ પૈસાવાળા હોત, મોટા બેરીસ્ટર હોત કે એકલા ન્યાયાધીશ હોત તો આજે કેટલા બધા માણસો એમને આજખે છે તેટલા એમને આજખત નહિ.

અખખાસ સાહેબ તો એક સુગંધી ફુલ હતું. એમની સુવાસ તો હવે બહુ ફેલાઈ. ગુજરાતમાં તો ઠેર ઠેર. ફુલને જેમ ખખર નથી હોતી કે મારો બધા લાભ લે છે ને હું બધાને આનંદ આપુ છું એવું ફુલ નમ્ર છે. એવાજ અખખાસ સાહેબ નમ્ર હતા. એમણે પછી સેવા કરવા માંડી. અમલદારમાંથી સેવક થયા. અમીર મટી ને ફકીર બન્યા. અનેકનું ભલું કર્યું. પણ તેનું એમને અભિમાન ન હતું.

બાળક જેવા નિખાલસ અને જીવાન જેવા હાંશિલા, રૂપેરી દાઢીવાળા વૃદ્ધ અખખાસ સાહેબ ઘરડે ઘડપણે કામ કરવા લાગ્યા.

બદ્દુદ્દીન કાકાના સંસ્કારને લીધે એ મહાસભા (કોંગ્રેસ) માં જતા હતા. પહેલેથી.

ઈ. સ. ૧૯૧૫ માં એમણે પહેલ વહેલા મહાત્માજીને જોયા. પરંતુ એ વખતે એમને એમને માટે સારી છાપ પડી નહિ પણ પછીથી એમના પત્નીએ એમને દોરવ્યા.

એમની પત્નીનું નામ અમીના બેગમ હતું. એ એમની બીજી સ્ત્રી હતાં. વળી એમના સગા કાકા

બદ્દીન કાકાની છોકરી. થાય એમનામાં કાકા કાકાના ભાઈ બેન પરણે છે.

બદ્દીન કાકાના દેશ સેવાના સંસ્કારો અમીના બીબીમાં પણ ઉતર્યા હતા. એમને ગાંધીજી માટે થોડું માન થયેલું અને એમની સોબતે પછી તો અબ્બાસ સાહેબને પણ બાપુજી માટે માન વધ્યું અને તે એટલે સુધી કે એમણે પોતાની જાંઘળી સુધી એમના સિપાહી તરીકેજ કામ કર્યું છે.

હમણાં જેમ યુરોપમાં લઢાઈ ચાલે છે તેવી ઈ. સ. ૧૯૧૪ થી ઈ. સ. ૧૯૧૮ ના ચાર વર્ષો ચાલેલી. એ લઢાઈ પછી અંગ્રેજ સરકારે હિન્દુસ્તાન માટે એક કાયદો કર્યો હતો. એને કાળો કાયદો કહે છે. એનો વિરોધ કરવા અમરતસરમાં એક સભા મળી હતી. અમરતસર આપણા હિન્દુસ્તાનની ઉત્તરે પંજાબ ઇલાકામાં આવ્યું છે. આ સભાને બળબળીથી વિખેરી નાંખી હતી. ડાયર નામના સરકારી અમલદારે ઝોળીઓ ચલાવી હતી અને એથી ઘણા નિર્દોષ બાળકો, સ્ત્રીઓ અને જુવાનો તેમજ વૃદ્ધો મરી ગયા હતા.

અંગ્રેજોએ આપણને ખહુ અન્યાય કર્યો હતો. તેથી એની તપાસ કરવા બાપુજીએ અખબાર સાહેબને મોકલ્યા. જાહેર સેવાનું પહેલું કામ એમણે લીધું. અને ત્યાં એમને લાગ્યું કે આ સરકાર અન્યાયી છે. એમનો સ્વભાવ હતો કે એક વખત પોતાને ખરું લાગે તો પછી તે પ્રમાણે વર્તેજ.

પછી તો એ ગાંધીજીના અસહકારમાં જોડાયા. ખાદીની ટોપી ને ખાદીનો ઝલ્મો પહેર્યાં. મહાસભા માટે ફંડ ઉઘરાવવા ઘેરેઘેર ફર્યા. મોટા સાહેબ જેવા રહેલા. નાનપણથી લાડપાનમાં ઉછરેલા તે દેશ માટે દિવસ ને રાત કામ કરવા લાગ્યા. નાના નાના ગામડામાં પગે ચાલીને જાય. માટીના ઝુપડામાં કોઈ વાર રહેવાનું મળે. કોઈવાર ઢોર બાંધેલા હોય એવી જગ્યાએ સુવાનું હોય. કોઈવાર ચોતરાપરજ અડધી રાત વીતી જાય. કોઈવાર દાળભાત ખાવા મળે તો કોઈવાર ખીચડી, કોઈવાર સુકો રોટલો મળે તો કોઈવાર રાખ. જે વખતે જે મળે તેનાથી ચલાવી લેવા માંડ્યું. એમનું ધ્યાન તો માત્ર કામ પર રહેતું. પોતે જે બોલે તેજ પ્રમાણે કરે એવી એમને ટેવ હતી. મહાસભાનું કામ ધમધોકાર ચલાવવા માટે

રૂ. ૧ કરોડ ભેગા કરવાના હતા. આખા હિન્દુસ્તાનના ખધા નેતાઓ એ માટે કામે લાગી ગયા હતા. ગુજરાતમાંથી ગાંધીજીએ ખુબ રૂપિયા ભેગા કરવાનું કહ્યું. અખબાસ સાહેબને એ માટે કામ કરવાનું આવ્યું. એમણે કહ્યું કે દરેક માણસ પોતાની મિલકતનો સોમો ભાગ આપે તો કંઈ કોઈને ભારે ન પડે. આમ કહીને બેસી ન રહ્યા. તરત વિચાર કરી એમણે પોતે હિસાબ ગણી રૂ. ૩૦૦૦] તરત ભરી દીધા.

આ ઉપરથી એ લક્ષાધિપતિ હતા એ જણાઈ આવે છે. વિલાયતી કાપડ કોઈએ પહેરવું નહિ. હોય તે કપડાં ખાળી મુકવા. એમ નક્કી થયું. એટલે અખબાસ સાહેબે પોતાના કપડાં પહેલા ખાળવા આપ્યા.

એમાં એક ઝલ્મો અને એક અંગરખો એમની સ્વ. માતા હમીદા બેગમની યાદગીરીના હતા. એ પણ એમણે હોળીમાં આપી દીધા અને મૃત માતાની એટલી સ્મૃતિ પણ હોમી દીધી. આવો એમનો ત્યાગ હતો.

એ દેશ સેવક હતા તોય કોમ સેવક પણ હતા. બન્ને સેવા સાથે કરવામાં એમને વાંધો નહતો આવતો. એમણે ગાયકવાડ સરકાર સાથેની પોતાની લાગવગનો ઉપયોગ કરી વડોદરામાં એક જુમામસીદ બંધાવી. એક બોર્ડિંગ સ્કુલ કાઢી અને પોતાનાજ કુટુંબના પૈસે ચાલતી એક બોર્ડિંગની વ્યવસ્થા પણ એ રાખતા.

ઈ. સ. ૧૯૨૭ માં ગુજરાતમાં રેલ આવી હતી. તે વખતે એમણે હરિજનો, ગરીબ હિન્દુઓ અને મુસલમાનોની ચાલીઓ બંધાવી આપવા વડોદરામાં બહુ મહેનત કરી હતી.

બારડોલીમાં સત્યાગ્રહ શરૂ થયો ત્યારે સરદાર વલ્લભભાઈની સાથે કામ કરવા દોડી ગયા હતા. ત્યાં વલ્લભભાઈના સિપાહી તરીકે ઓળખાવતા. અને સિપાહીના નિયમો પાળતા.

એમને અમુક રીતે રહેવાની પહેલેથી ટેવ એટલે એમને નાસ્તામાં સવારે બીર-કીટ આપતા એમને ખબર પડી કે બીજા સૈનિકોને બીર-કીટ નથી મળતા. એ લોકો રોટલો કે ભાખરી ખાય છે. એટલે તરતજ પોતે પણ બીર-કીટ બંધ કરી ભાખરીજ ખાવા લાગ્યા.

સુરત જીલ્લાની ભીલ જેવી જાત જે રાનીપરજથી ઓળખાય છે એમની પણ એમણે બહુ સેવા કરી છે. ત્યાં ઘેરે ઘેર ફરે. એમના ઘાસના માંડવામાં રહે ને ભડકી પીએ અને એમ કરી એમનામાં ભળી જાય અને એ લોકોના ખરાબ રીવાજો તથા તાડી જેવા વ્યસનો છોડાવવા મથે.

મહાત્માજી જ્યારે દાંડી કૂચ કરવાના હતા ત્યારે છાપામાં એમણે એમનું નામ વાંચ્યું. અખબાર નામે બીજો કોઈ મુસલમાન સૈનિક સાથે જવાનો હતો. અખબાર સાહેબને એ ખબર નહિ. પુરા ૨૪ કલાક પણ પાસે રહેલા નહિ એમને થયું કે મહારે જવાનું છે ? તો મહને કેમ ખબર નહિ આપી હોય ? કદાચ કંઈ ભુલ થઈ હશે કે ટપાલ નહિ મળી હોય. ગમે તેમ હોય પણ મહારે જવું જ જોઈએ અને તરતજ વખતસર મહાત્માજી પાસે પહોંચી ગયા.

મહાત્માજીને નવાઈ લાગી. એમણે ગોટાળો સમજાવ્યો અને પાછા ફરવાને વીનવ્યા પણ એ ગયા નહિ.

મહાત્માજીની પછીની સરદારી પોતે લીધી હતી

અને ૭૫ વર્ષની જૈફ (વૃદ્ધ) ઉમ્મરે જોલમાં સીધાવ્યા હતા.

મહાત્માજી સાથે ચળવળમાં જોડાયા એટલે વડોદરામાં એમને મહિને રૂ. ૩૫૦ પેન્શન મળતું હતું તે બંધ થયું પણ એની એમણે દરકાર ન કરી.

વડોદરામાં પ્રજના હક્કો માટે લડનારું એક પ્રજ મંડળ છે. એના પ્રમુખ તરીકે પણ એમણે કામ કર્યું હતું. ન્યાય ખાતર એમને પોતાનાજ રાજ સામે થવું પડ્યું એની એમણે દરકાર ન કરી.

આગળ જણાવ્યું છે તેમ એ બે વખત પરણ્યા હતા. પહેલીવાર એમના કાકા કમરુદ્દીનની દિકરી અસરફ ઉન્નિસા સાથે એનાથી એમને બે પુત્રો થયેલા છે અને બીજા પત્ની અમીના બેગમથી એક પુત્ર અને ત્રણ પુત્રીઓ થયા છે.

એમના પિતાના નામ ઉપરથી એમના મહોટા દિકરાનું નામ શમ્સુદ્દીનજ રાખવામાં આવ્યું હતું. એમની પુત્રી હમીદા બેન દેશ સેવામાં જોડાયાં છે.

એમના એક દિકરી રૈહાના બેન કરીને છે એમણે લગ્ન કર્યાં નથી. એમને હિન્દુ ધર્મ બહુ ગમે છે. એ કૃષ્ણનાં ભક્ત છે. અખબાસ સાહેબ ચુસ્ત મુસલમાન હતાં. છતાં ધર્મ, રહેણી કરણી અને વિચારોની બાબતમાં સ્વતંત્રતામાં માનનારા હોવાથી રૈહાના બેન શ્રી કૃષ્ણનાં ભક્ત બને એમાં એમણે કદી વાંધો ઉઠાવ્યો નથી.

એમની બીજી બે દિકરીઓએ લગ્ન કર્યાં છે અને એ પણ જુદી જુદી રીતે દેશ સેવા કરે છે.

અખબાસ સાહેબને જ્યારે ૮૦ વર્ષ થયા ત્યારે ગુજરાતે એમની જયંતી ઉજવી હતી અને દીર્ઘાયુષ્ય ઇચ્છ્યું હતું.

જે કે અત્યારે એ હયાત નથી પણ એમની સેવાથી એમની કીર્તિ અમર રહી ગઈ છે.

બાળકો તમે અખબાસ સાહેબની માફક વૃદ્ધ થાઓ એવો આશીર્વાદ છે અને આશીર્વાદ છે કે એવા રૂપેરી વાળ વાળા થાઓ તોય રૂપેરી વાળ વાળા બાળકજ રહેજો.

કુટુંબ વેલ.

ભાષિમિયાં—(હુરમતવલી એમના પત્ની)

(અલીના બીબી—તૈયબઅલી
એમના પત્ની) (જન્મ મ્. સ. ૧૮૦૩)

ફૈઝ હૈદર

સુખહિદીન, શામસુદીન કમરુદીન, નઝમુદીન, બદ્રુદીન, અમીરુદીન, જૈનબબી, સબીનાબી, કુલસુમબી, નઝરુનસામ.

(હુમીદા

બેગમ એમના પત્ની)

અસરફ હિજિયા—અમીના બેગમ

અબદુલ હુસેન

ઝીબતુનિસા અબ્બાસ સાહિબ—(પ્રથમ પત્ની) (બીજાં પત્ની)

(જન્મ મ્. સ. ૧૮૫૪ (અ. સ. નાં) (અ. સ. નાં)

ની ૧લી ફેબ્રુઆરી)

શામસુદીન, સુખહિદીન સલાહુદીન, શરીફા, ફૈહાના, સોહિલા.

સુખલીસ, હમીદાબેન.

* આ વંશ વેલ આયીમ વધુ ફેલાયલી છે. અહીં મળી આવી એવી આયી છે. એટલે અધુરી છે.

અભિપ્રાયો.

—બાળકોના શિક્ષણના અગત્યના મુદ્દાઓને લક્ષમાં રાખીને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી બાલ સાહિત્ય રજુ કરવા માટે થયેલા પ્રયાસોમાં આપણી બાળ ગ્રંથમાળા પણ એક અગત્યનું સ્થાન મેળવી ગયે છે. —રવિનાર

—બાળકો જલ્દી ઉઠેલી શકે તેવા મોટા અક્ષરોમાં છપાયેલી આ ગ્રંથમાળાની છએ પુસ્તિકાઓ બાલકોને માટે રમઢાયક થઈ પડશે. —પ્રજામંધુ.

—માધ્યમી બાલસુલભ, મહેત્રી ને ઝરળ હોઈ વાંચતા વાર્તા વાચનના રસ અનુભવાય છે, એટલે બાલવાચકોને એનું વાચન ખૂબજ રૂચિકર થઈ પડશે એમ માનીએ છીએ. નાનાં મોટા તમામ પ્રકારના પુસ્તકાલયો તેમજ સંસ્કારી કુટુંબો આને જરૂર ખરીદે ને વંચાવે. —પુસ્તકાલય.

—એકંદરે આ છ પુસ્તકોમાં સુંદર બાલ-સાહિત્ય અપાયું છે અને વિવિધતા પણ સારી રીતે જળવાયાં છે. એક રૂપીઆમાં આટલું સાહિત્ય આપવાનું કામ પ્રશંસાને પાત્ર છે. —જનમૂર્તિ.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧)

પુસ્તકો ૬.

—: મળવાનું ઠેકાણું :—

આપણી બાળ ગ્રંથમાળા
ચિંગસપુરા, લડ્ડચ.

ત્રીજું વર્ષ.

આપણી બાળ અથમાળાના પુસ્તકો

વર્ષ ૧મું

શું શીખ્યા ?

*આનંદમાં

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા

બાલચિત્રો

*આલો હિમાલયે ભા. ૧

આલો હિમાલયે ભા. ૨

*ખલાસ થવાથી મળી શકશે નહિ

વર્ષ ૨મું

કેમ અને શા માટે ?

આપણે ભજવીએ

હાનપણની વાતો

ભાઈ-બહેન

ઉંડા આકાશમાં

લાગી વાતો

તરિકની કી. ૦-૩-૦ પોસ્ટેજ લુઈ

આલોક ધનારને રૂ. ૧) માં છ પુસ્તકો પોસ્ટેજ સાથે

બેર બેઠા મોકલવામાં આવશે.

ત્રીજું વર્ષ.

૧. ગોવંદ અને જાણો. ૨. રૂપેલી દાહીવાળા બાળક.

રૂપિયાનો વસ્ત્રાદ, અને બીજા ત્રણ પુસ્તકો.

પુસ્તકો. જા-યુગારી ૩, રૂન ૩.

નારિક લનાજન રૂ. ૧) પોસ્ટેજ સાથે ૩)

માળાતરુ કેશવ :-

આપણી બાળ અથમાળા, વિજયપુરા ભરૂચ.

જન્મ લગ્નમમા ઉત્તમ સાહિત્ય પ્રીત્તરુ સામયિક.

કુસુમ

પ્રકાશન સમય : મહા, બેઠ, આસો.

લગ્નમ પોસ્ટેજ સાથે ૧-૦-૦

લગ્નમ અગાઉથી લેવામાં આવે છે. નમૂનો ૦-૬-૦

લગ્ન :-

"કુસુમ" ભવન. ૩૩૪ વેતાળપેઠ. પૂના, ૨

શ્રી વજીલાસ પ્રિ. પ્રેસ, -મહેય.

